

se mora omejiti na razumno gozdno gospodarjenje le v okviru svoje lomniške posesti, a iz romana razločno čutimo perspektivo, ki jo zastopa ravno Rok in ki je edino sprejemljiva za vse slovensko gozdnštvo. Ta perspektiva je v tem, da je treba za gozdove najprej skrbeti, celo z ljubeznijo skrbeti, in šele potem jih previdno izkoriščati, treba je najprej znanstveno preučevati in šele potem ukrepati. Rok je tako v najvišji meri ljudski izobraženec, ki celo ne mara živeti v mestu in si eksistenco ustvarja med preprostimi pohorskim ljudmi, v njem tiči najprvobitnejši instinkt pohorskega človeka in zato ga vse visoko doneče besede niso mogle napraviti za birokrata in priganjača. Ta idealizirana podoba je v romanu sicer kar simpatična, a le če jo gledamo z vidika ostre moralne polarizacije, kot literarni pojav pa je najprej plod pisateljeve zavestne konstrukcije in šele potem resnična upodobitev širših ljudskih teženj.

Rok v romanu doživlja tudi erotične pretese in v tem je še slabše izdelan. Po vojni se je poročil z Brodarjevo hčerjo Poldo, na nekem plesu ob sekanju gozdov potem spozna nekoliko skrivnostno dekle Heleno z večnim »trpko-posmehljivim« nasmeškom na obrazu, a podjetni Lesjak mu jo spelje prav izpred nosa in ji spočne otroka. Sledi poroka z Lesjakom in Rok se v tem času zaplete s Tilko, ki mu je bila v partizanih kurirka in ji je tudi zdaj bolj oče kot ljubimec. Toda po logiki Ingoličevih razpletov je potem nujno, da se Rok in Helena končno vendarle najdeti v veliki ljubezni in v srečnem zakonu. To Rokovo osebno iskanje je v romanu skorajda potrebno, Rok tudi v tem pogledu ravna samo v skladu s svojim notranjim prepričanjem in tako naj bi bilo to iskanje drugo potrdilo njegovih kvalit. Toda razvoj teh Rokovih odnosov je preveč sunkovit in preveč že naprej določen, da bi mogel pomeniti kaj dosti več kot nepretenciozno fabuliranje. Poleg tega ti Rokovi odnosi potekajo v psihološko kaj malo utemeljenih skokih. Tilka se kar nenadoma premisti in

se odloči, da ne bo živela z Rokom, in Rok sam, čeprav je kazal do Tilke resnično ljubezen in je v njej videl že resnično izpolnjenje svojih sanj, se potem zlahka spet zaljubi v skrivnostno Heleno. Pisatelj razmešča te svoje osebe kot figure na šahovnici, njihove odločitve se bolj organizirano premikajo kot nedoumna življenjska sila, kakršna pogosto tako po svoje uravnava naša dejanja. Zato so ljubezenske intrige okrog Roka najslabši del romana; mnogo bolj je Ingoliču uspela strastna zveza med Gelo in mutastim hlapcem Lekšem, ker je to zares strast, ki rase sama iz sebe in se ne glede na posledice mora izživeti.

Roman Šumijo gozdovi domači pa je navzlic tem zadnjim pripombam eden od boljših Ingoličevih tekstov. Pisatelj z njim še vedno ostaja pri svojem realizmu, ki je dosti premišljen in samo njegov, še več, s temi svojimi gozdovi se do neke mere spet vrača k svojim prvotnim pisateljskim izhodiščem. Kakor se je v prvih delih z vso razpoložljivo umetniško potenco oklenil preprostega štajerskega človeka in njegovih socialnih ter osebnih tegob, tako se tudi tu spet prizadeto in pogumno obrača proti vsem tistim silam, ki tega človeka ponovno mečejo na tla. Tako se široki krog Ingoličeve pisateljske poti začenja sklepati in skoraj smemo domnevati, da bodo te nove zaznave dajale nadaljnjo snov temu produktivnemu pisatelju. Roman Šumijo gozdovi domači ima tudi nekaj slabosti, toda živa angažiranost, ki je v njem ves čas tako vidno navzoča, mu daje posebno ceno in najbrž tudi trajno veljavo.

Jože Šifrer

VLADIMIR KAVČIČ, ŽRTVE

Drugi del

Drugi del Kavčičevega romana *Žrtve** se dogaja od poletja 1942 do spomladi 1943, torej v zenitu druge svetovne vojne

* Vladimir Kavčič, *Žrtve*, II. del. Založba Obzorja, Maribor 1969.

in v najhujših mesecih narodnoosvobodilnega boja. Poljanska dolina, ki je z okoliškimi hribi in odmaknjenimi gorskimi kmetijami še vedno glavno Kavčičevo prizorišče, se zvija v precepu med nemško silo in partizanskimi zahtevami po opredeljevanju, vedno močnejše pada nanjo teža vojne in smrti. Usode se kopičijo druga prek druge, nasprotja se zaostrejujejo s tolikšno doslednostjo in neizprosnostjo, z nekakšno fatalno zakonitostjo, da pretijo uničiti vsako osebo, ki ji pisatelj v romanu namenja kaj več pozornosti. Tej usodi ni mogoče ubežati, pa naj gre za partizane ali nemške pristaše ali pa za tiste Poljance, ki po svoji naruri težnijo po samoohranitvi zlasti zdaj, v teh odločilnih časih, ne marajo imeti s politiko nobenega opravlja.

Vsak od številnih Kavčičevih junakov s tipično govorico predstavlja težo časa in navzkrižja različnih možnosti. Pri vseh se po svoje izraža tudi pisateljeva težnja, da bi ponazoril notranjo nestabilnost ter pošastno goloto življenja, ki se nam razkriva zlasti v takó silovitih, vse moralne, politične in eksistenčne osnove zajemajočih dogodkih, kot sta vojna in revolu-

cija. Tedaj dobro in zlo dobivata nova merila in nove razsežnosti, tradicionalna etika se prikazuje v popolnoma novih vidikih in človeška narava se zožuje v golo nasprotje do drugih, celó ideja dostikrat postaja le sredstvo za osebna obračunavanja. Da bi pisatelj predstavil ves kaleidoskop teh usod in odnosov, je tu bolj enakomerno kot v prvem delu razmestil aktivnost svojih ljudi in tako nekoliko žrtvoval celó Petrovo podobo, za katero je prej kazalo, da se bo hitro razrešila v grozoviti finale strastnega ubijanja.

Vendar Peter še vedno ostaja glavna oseba v romanu. Udeležuje se vseh številnih bojev, ki divjajo po Poljanski dolini, njegovo delovanje postaja skorajda legenda, vendar z močnim prizvokom strahu, toda njegovi narurni nagoni se umikajo v bolj kontroliran in skorajda politično osveščen boj s sovražnikom. Pravzaprav je razlika med Petrom v prvem delu in med Petrom sedaj zelo opazna in komaj dovolj kontinuirana. Prej je že pobijal z naslodo, zdaj se dostikrat obotavlja, ali prepušča to delo drugim, prej se je dostikrat mučil s tem, kar se je dogajalo v njem samem, zdaj je njegova dejavnost bolj obrnjena navzven. Medtem ko je bil prej skrajno nevaren civilnemu prebivalstvu, sedaj bolj v vrstah soborcev išče izdajalce. Uničevalsko slo mu prekriva komaj zaznaven odpor do vsesplošne smrti, ki divja okrog njega, in zato kurirja Ponikvarja težko likvidira in še to ne potihno, kot mu je bilo ukazano, ampak s strelom. In njegovo psihično stanje po dejanju še daleč ni več potešitev, pač pa samo neko depresivno občutje. »V njem ni bilo nobene svetle misli. Preteklost se je zgrinjala nanj kot temna in težka slutnja, kot nekaj, česar se ne bo mogel nikoli več otresti, a hkrati tudi kot nekaj nerazrešljivega, nerazumljivega.« Tudi ko Nemci ustrelijo kot talca Hlevnikovega najmlajšega sina, ne more popustiti zahtevam, naj pobije Bregarjeve, ki zaradi prijaznosti do Nem-

cev postajajo vedno bolj sumljivi. Ni dokazov in Peter ostaja hladen. »Tako, s pomisleki pa ne more ubijati...« S tega vidika je posebno značilno njegovo srečanje s starim Bregarjem. Peter ga surovo zaslišuje in mu grozi, a za dejanje se ne more odločiti, ker ravna v skladu z novim spoznanjem, da je s pomisleki težko uničevati človeška življenja.

Hkrati s temi stanji, ki so predvsem le zavestna stanja ter so rezultat novega miselnega okolja, pa se v Petru pojavljajo političnoaktivistične težnje, ki so sicer spričo okoliščin razumljive, vendar se kaj malo skladajo z njegovo trdno naravnostjo. Zdi se, da je pisatelj celo s Petrom hotel ponazoriti tisto aktivistično zagnanost, ki je je bilo v ilegali zares dovolj, pa naj je izvirala iz resničnih spoznanj ali pa samo iz posnemanja drugih. Vendar je Peter dosti bolj prepričljiv, dosti bolj avtentičen, bolj živ in resničen takrat, ko bruha iz njega ne politično ali nacionalno, ampak samo njegovo, samo človeško sovražstvo.

Vendar Petrova podoba navzlic tem novim momentom še ni dokončna. V njem — to je iz teksta razločno čutiti — se še vedno prelivajo različni nagibi in frustracija še traja. Ko se Bregarjevi dekleti vrnete iz Nemčije, tedaj njegov podzavestni nagon spet preraste vse drugo in ju brez pomisleka likvidira. Tako je za zdaj spet razrešen konflikt med prvotnim, naturnim Petrom in med novim, razmišljujočim in zavestnim aktivistom oziroma vojaškim poveljnikom, toda v korist tistemu nagonu, ki tako trdovratno tiči v njem.

Posebno skupino v drugem delu romana pomenijo preprosti Poljanci, ki se za vsako ceno skušajo izogniti vojnim konfliktom in ostati pri svojih vsakdanjih poslih. Toda razmere kot da jim ne pustijo živeti v miru in vsa njihova prebrihanost ne more biti kos neizprosni vrtnici revolucije, ki drugega za drugim vleče v svoj krog. Stari Bregar zaman pred Petrom dokazuje svojo nedolžnost.

Rad bi imel korektne odnose tako z Nemci kot s partizani in nikomur noče škodovati, rad bi le še naprej šival obleke in obdeloval zemljo, kot je to počenjal toliko let pred vojno. Vendar vsak njegov korak postaja sumljiv, vsaka njegova beseda je lahko obrnjena v korist bojnemu nasprotniku. Njegovi hčeri se za nekaj mesecev zatečeta na Koroško, vendar kljub temu ne moreta ubežati usodi. Bregarjev zet Lovro hodi mizarit in tesarit ter je trdno prepričan, da si s tem samo služi kruh in vzdržuje družino. Frelecov Slavc vidi rešitev celo v nemški vojski in se tolaži z varljivim upanjem, da bo nekje v zaledju stražil mostove in skladišča. Še posebno dosledno in podrobno pa je ta težnja po begu prikazana v podobi Franca Prage. Njegova potepuška in uživaška narava ni prav nič naklonjena takšnim preizkušnjam, kot jih prinašata vojna in revolucija. Zato se umakne na Koroško, kjer si že ustvarja udoben položaj, a kmalu mu tla postanejo prevroča in zbeži na Dunaj. Toda ne da bi sam hotel, v nasprotju z vsemi svojimi prizadevanji, se na koncu bolj ali manj slučajno znajde v gestapovskem zaporu. Nekoliko se od te skupine loči Lončar, ki želi ostati zvest gibanju, a tudi njega izključijo iz partizanskih vrst, da se mora sam potepati po poljanskih hribih.

Vse te posamezne usode, kakor so različne po težnjah in slučajnostih, ilustrirajo eno od osnovnih pisateljevih tez v romanu. Človeško življenje, zlasti še v izjemnih razmerah, je še najmanj rezultat premočrtnega hotenja, temveč je splet najrazličnejših odnosov, okoliščin in naključij, tudi njegove vrednosti ne moremo meriti po koristnem delu ali — v izjemnih razmerah — po koristnem boju, temveč samo po tem, koliko nam uspeva ne biti žrtev teh številnih zunanjih, od nas neodvisnih sil, vplivov in tragičnih slučajnosti ali lastnih pogubnih nagonov. Ta skorajda fatalistična razlaga življenja in sveta zavzema dobršen del Kavčičeve miselne stavbe v tem romanu in je navzlic temu,

da je tekst realistično zastavljen in prepleten z mnogimi stvarnimi vojnimi detaili in dogodki, ena od glavnih vrednosti tega na široko razpredenega dela in je vredna vse pozornosti.

V Kavčičevem romanu zavzemajo posebno mesto etične in politične sodbe poljanskih ljudi, ki so se tako nenadoma znašli v središču vojno-revolucionarnega dogajanja. Nikakor pa ni važno, ali te sodbe prihajajo od revolucionarjev ali od ljudi, ki se skušajo zadrževati v sredini in gibanju niso naklonjeni. Izjemen položaj terja od njih opredelitve, ki se nanašajo na širša vprašanja človekove obstojnosti, in jih sili k razmišljanju. Vprašanje življenja in smrti, miru in boja z vso silo stopa prednje in nehoti se v njih kopičijo vprašanja o tem, koliko bodo osnovne eksistenčne dileme s to vojno in s tem bojem razrešene. Dvom in strah sta glavni značilnosti teh Kavčičevih rezonerjev, strah zaradi vsega, kar je in kar bo še prišlo nadnje. »Nič se ni spremenilo«, pravi Hlevnikov Maks, ko s Petrom razpravlja o Bregarjevih. »So, kar so, in to bodo ostali. Ampak dokazov nimamo. In kam pridemo, če bo šlo tako naprej? Drug drugega bomo pobijali. Na koncu ne bo ostal nihče...« Toda podobne meditacije pisatelj polaga tudi v usta pravim nasprotnikom. Mlakarjev Viktor, ki se je bil že priključil partizanom, a zdaj pomaga ustanavljati četniško organizacijo, se ravno tako s strahom zazira v prihodnje, poveljne odnose: »Kako si bomo pogledali v obraz, kako bomo hodili drug mimo drugega po vsem tem?« Preprosti in bolehní Lovro hoče po vsej sili ostati pri svojem poslu in se zavestno ne mara spuščati nikamor, a tudi on spričo razgajanih in do kraja zaostrenih odnosov med Poljanci, do tedaj mirnimi, po svoje razmišlja o teh dilemah: »Svet se nikoli ne bo toliko spremenil, da mi ne bi bilo treba delati, skrbeti za družino. Reveži bomo ostali reveži. In po vojski bo samo še hujše, kot je zdaj. Spominjam se, kako je bilo po koncu prve. Bili smo lačni,

razsajala je griža, španska, veliko ljudi je pomrlo. Iz Avstrije smo prišli pod kralja. Koliko jih je padlo na soški fronti, poglej kdaj spomenik pri cerkvi... In kaj je bilo iz vsega tistega?« Res da so to besede, ki zvenijo kot obramba pred tem, da bi se bilo treba opredeliti, a vendarle razločno očitujejo neko vse-spolšno bojazen, ki je ena od glavnih potez vseh protagonistov v romanu. Podobno naziranje izraža nekoliko skrivnostni Šmid, ki se sumljivo potika okoli partizanov in ga ti na hitro likvidirajo. »Žrtvujete se,« se je komaj opazno posmehní Šmid. — »Za koga? Ali ne vidiš, da se večina ljudi samo boji. Boji enih in drugih. Radi bi živeli v miru in delali. Tako kot jaz.«

Vse takšne besede so sicer vzete iz konteksta in bi mogle tudi enostransko prikazovati spoznavna izhodišča Kavčičevega romana, in glede na to, da jih izgovarjajo večinoma neopredeljeni, bi lahko izražale mnenje manjšine, a vendar je iz njih nekoliko razvidno tisto, kar še do danes ni popolnoma jasno iz let narodnoosvobodilnega boja: koliko so bili ljudje tudi žrtve tragičnih nesporazumov, naglice, nepremišljenosti ter potrebe po gverilski konspiraciji, kot je bil to v našem primeru skrivnostni Šmid. In koliko je potem na takšne ljudi neopravičeno lahko padel sum, da so na splošno krivi, češ da so se kot izdajalci postavili na sovražnikovo stran. Treba je reči, da se Kavčič v tem romanu pogumno loteva tudi teh problemov, loteva z distanco, ki ni več toliko obremenjena s predsodki, temveč skuša razumneje in objektivneje razsojati predvsem s človeškega stališča.

Drugi del Kavčičevega obširnega romana tako spet prinaša nekaj novih pogledov na naš vojni čas in na ljudi v njem. Predvsem postaja to roman različnih človeških nravi in usod, nedoumnih, komaj razumljivih sil, ki uravnavajo naša dejanja in odločajo o njih, roman strastnih nagibov in zablod, ki so pogojene v problemski človeški naturi in veliko tudi v zunanjih okoliščinah, pa tudi roman

razburkane provincialne srenje, v katero vdirajo doslej popolnoma tuje dileme o temeljnih problemih našega sveta. Četudi je fabula neenotno koncipirana in na široko razvejana, pa je vendar to že kar

nepomembna slabost v primeri z vsem tistim, kar pozorni bralec lahko odkrije v pisani galeriji njenih nosilcev.

Jože Sifrer

GLOSA

NI ŠE VES UP IZGUBLJEN

Z otožno grenkobo se kdaj pa kdaj spomnimo dobrih starih časov.

Sredi tega emajliranega in visoko oktankega sveta se človeku stoži po življenju brez televizije in brez avtomobilskih cest. Po časih, ko ni bilo treba gledati astro-navtov na Luni in ni bilo mogoče sesti popoldne v svoj avto in zvečer izstopiti v Benetkah ali na Dunaju. Človeku se stoži po plišu, čeprav rahlo obledelem, in po konjskih figah na cesti, čeprav rahlo smrdečih.

Ja, konjske fige! Kje so kadeči se kupčki rjavih kep in vreščeči vrabci, ki se rav-sajo po njih? Odrasle so že cele generacije, ki nikoli niso videle kupa svežih konjskih fig sredi ceste. Adijo, konjske fige.

Zatorej otožna grenkoba. Zaradi pliša in konjskih fig.

Pa tudi zaradi drugih reči, na primer zaradi javnega in literarnega življenja, kakršno so uživali Slovenci v dobrih starih časih: bilo je pestro, zabavno in niti malo ne dolgočasno, kot je dandanašnji.

V starih časih so zaradi večje pestrosti in javnosti v zabavo, na primer, pisali v Slovincu o pokvarjeni procesiji, ker da »...so sklenili, da morajo biti sodni uradniki bližje Najsvetejšemu kakor pa deželni uradniki. Če bi bili gospodje sicer vedno takega duha, ne le pri procesiji, bi jih bila vsa dežela vesela, a v tem slučaju je bil njihov sklep jako neumesten« in tako dalje. Ali, še kak primer iz istega dnevnika, »...učiteljstvo Slomškove zveze

odločno zavrača in obsoja, da se je človek v osebi I. Cankarja drznil grdo in ostudno blatiti učiteljstvo sploh. Upamo, da slavno občinstvo brez razlike strank z nami soglaša!« Ali, ker smo že pri Slovincu in Cankarju, ko so bile gledališke kritike take: »...prava zloraba Verovška (župan v Pohujšanju), da so ga spravili v tak šmir...«

To je bilo veselo! To so bili časi! Takrat se slavno občinstvo pač ni moglo pritoževati, da mu je dolgčas!

Ampak ni še ves up izgubljen. Še so med nami možje peresa, ki nadaljujejo zgoraj citirane tradicije domačnosti, neomajno ozkih nazorov in blagodejno omejenega duha. Ki gojijo zdravi domači razgled do svojega plotu. Več bo treba pisati o njih, da jih spozna slavno občinstvo in da jih bo vsa dežela vesela.

Kajti ni majhna reč, kar počnejo. Prehudičili so hudiča, kot bi rekel I. Cankar, oziroma, bogu bodi potoženo, kot je rekel E. Kardelj, saj gojitev starih domačih navad v teh zbeganih časih ni lahko opravilo.

To se lepo vidi v »Prostoru in času« št. 7-8/69.

Najprej piše dr. Joža Mahnič o sodelovanju mladega Otona Župančiča v katoliških listih, pri čemer izvemo, da je bilo Župančiču takrat, ko je izgubil vero, hkrati že žal zanjo. Ampak bolj kot to je važna ugotovitev med vrsticami: dr. Janez E. Krek v našem sodobnem zgodovinsko-napisu nima mesta, ki bi mu pripadalo. S tem slednjim se lahko marsikdo strinja, čeprav ne ve, čemu in zakaj to ovinkarjenje. Avtor posveča svoj zapis